

Aatos Erkko ja Moskovan olympiaboikotti 1980

Yhdysvallat uhkasi Moskovan olympialaisia boikotilla vuoden 1980 alussa. Tästä alkoi kylmän sodan Suomen diplomaattinen salahanke, suurvaltapolitiikan peli, jonka avulla pyrittiin pelastamaan Neuvostoliiton urheilujuhla. Tapahtumasarjassa pääosaan nousi lehden omistaja Aatos Erkko, mutta miksi näin tapahtui? Paljastiko tapahtumasarja Erkon persoonasta, henkilöhistoriasta ja Venäjä-suhteesta sellaisia piirteitä, joilla on laajempaakin selitysvoimaa? Minkälaisia sisäpolitiikan ja kansainvälisen politiikan liittolaissuhteita tapahtumasarja toi näkyviin? Artikkelissa kysymyksiin vastataan historiallisen arkisto- ja haastattelukokoelmien, kuten Päivälehdessä arkiston, Urho Kekkosen arkiston ja Maarit Tyrkön arkiston aineistojen, sekä tutkimuskirjallisuuden avulla. Uusien tai uusien silmin tulkittujen lähdeaineistojen ansiosta päästään kiinni salaisen urheiludiplomatian tapahtumahistorialliseen tasoon, mutta näkyviin tulevat myös Erkon ja hänen valtalehtensä Moskovan olympiapolitiikan pitkät, yllättävänkin venäläiset juuret.

Aleksi Mainio

Neuvostoliiton interventio Afganistaniin vuoden 1979 viimeisinä päivinä aloitti dramaattisen ajanjakson kylmässä sodassa. Idän ja lännen välit kiristyivät nopeasti, minkä takia myös Suomen valtiojohto huolestui kehityskulusta toden teolla. ETY-kokouksen jälkeen oli riemuittu ”Helsingin hengestä” ja liennytyksestä, mutta enää sitä oli vaikea muistaa. Yhdysvallat uhkasi Neuvostoliittoa vastatoimilla, joista symbolisesti väkevin oli Moskovan heinä-elokuun 1980 olympialaisten boikotti. Urheilu ja politiikka uhkasivat sekoittua tavalla, jonka seurauksia presidentti Urho Kekkonen ja monet muut suomalaiset pitivät arvaamattomina.

Uhkakuvat puistattivat myös maan suurimman päivälehdessä *Helsingin Sanomien (HS)* pääomistajaa Aatos Erkköä. Hän oli valmis pistämään koko arvovaltansa peliin ja tekemään elämänsä merkittävimmän kansainvälisen politiikan aloitteen heinä-elokuussa pidättävien kesäolympialaisten pelastamiseksi ja boikottihankkeen hylkäämiseksi.

Erkon Sanomat kylmässä sodassa

Sitoutumattomaksi julistautunut *HS* nousi täysin ylivoimaiseen markkina-asemaan toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa (Jensen-Eriksen & Kuorelahti 2017, 221–249, 305–308). Tämä ei jäänyt huomaamatta idän eikä lännen suurvalloilta. Erkon lehti oli poliittinen voimakeskus, ”sanavallan supervalta”, jonka sisältöön Yhdysvallat ja Neuvostoliitto tahtoivat jättää jälkensä kylmän sodan ideologisen kamppailun hengessä (Mainio 2018, 104–111, 196–204, 358–359).

Eljas Erkko oli valjastanut *Helsingin Sanomat* jo 1950- ja 60-luvuilla amerikkalaisen kulttuuripropagandan häpeilemättömäksi lähettilääksi (Mainio 2018, 104–111; Fields 2015, passim). *Literaturnaja gazetan* haamukirjoittaja provosoitui määrittelemään Erkon suorastaan ”valhetehtailijaksi”. Tämän vuonna 1951 julkaistun propaganda-artikkelin sanoin Eljas Erkko oli ”amerikkalaisen imperialismiin tärkein sodanlietsoja-agentti”, joka sai Yhdysvaltain Helsingin-lähetystöstä ”kaikki suuntaviivat Suomen lehdistön ohjaamiseen” (Mainio 2018, 110).

Eljas Erkon yksinvaltaisesti johtama lehti oli paitsi yhdysvaltalaisen antikommunismien asiamies myös presidentti Urho Kekkosen vastavoima. Siinä missä Kekkonen tukeutui Moskovaan, Erkko ja hänen lehtensä nojasivat Lontooseen ja ennen kaikkea Washingtoniin. Lehti oli kääntänyt selkensä Kekkoselle viimeistään vuonna 1950, koska hänet oli nähty opportunistina ja jopa Moskovan sätkynukkena.

Erkon lehtitalon ja Kremlin vastakohtaisuus näkyi paljaimmillaan siinä, ettei suurlehdellä ollut edes omaa Moskovan-kirjeenvaihtajaa ennen vuotta 1975. Tilanne oli erikoinen, sillä

Kuva 1. Aatos ja Jane Erkko kättelevät isäntiään marraskuussa 1975 Moskovan lentokentällä Finnairin koneen varjossa. Pariskunta oli saapunut kaupunkiin juhlistamaan sitä, että HS:n Moskovan-kirjeenvaihtajan paikka oli viimeinkin saatu avatuksi. Päivälehdien arkisto.

esimerkiksi Kansallisen Kokoomuksen äänenkannattaja *Uusi Suomi* oli saanut oman kirjeenvaihtajansa Moskovaan jo 1950-luvun jälkipuoliskolla. Neuvostoliiton pääkaupungissa päivystivät jopa suuret amerikkalaiset uutistoimistot, joiden uskollisiin asiakkaisiin *Helsingin Sanomatkin* lukeutui. (Mainio 2018, 104–111, 196–213, 293–303). 1960-luvun Suomessa tunnettiin sanonta, että maassa oli kaksi voimakasta neuvostovastaista liikettä. ”Toinen oli Sosialidemokraattinen Puolue ja toinen Helsingin Sanomat”, ulkomaantoimittaja Olli Kivinen siteerasi ulkomaistista (Olli Kivisen haastattelu; Mainio 2018, 293–303).

Eljas Erkon pojan Aatoksen valtakausi alkoi 1960-luvun puolivälissä. Hän peri isänsä laajat Amerikka-yhteydet, muttei muuten muistuttanut juuri ollenkaan vanhaa yksinvaltiasta. Ludviginkadulla oli saatu totutella siihen, että Aatos Erkko edusti uutta, 1960-lukulaista henkeä – joskin lukuisin varauksin. Aatos suhtautui torjuvasti isänsä äkkijyrkkiin antikommunistisiin ja konservatiivisiin ajatuksiin. Suomalainen valtalehti ei voinut mitenkään jatkaa vanhalla linjalla, Erkko alleviivasi. Lehti piti ohjata määrätietoisesti lähemmäs politiikan valtavirtaa, ja sen piti löytää luontevampi yhteys paitsi Urho Kekkoseen niin myös Moskovaan.

Aatos Erkon ajatukset herättivät vastarintaakin lehden sisällä. Moni journalisti tahtoi pitää kiinni ”vanhaerkkolaisesta” perinteestä ja pelkäsi, etteivät kriittinen journalismi ja liennytyspolitiikka mitenkään voisi mahtua saman katon alle. Pelko lehden ”suometumisesta” ja ”kyyristelystä” ei ollut turhaa eikä journalistinen tasapainoilu ongelmatonta, mutta Erkko ei antanut sen häiritä suurempaa näkemystään. 1970-luvun mittaan hän onnistui tiivistämään lehden yhteyksiä paitsi Tamminiemeen myös Tehtaankadun suurlähetystöön hahmottelemiensa suuntaviivojen mukaisesti (Mainio 2018, 213–232, 250–269, 293–310)

Kun Neuvostoliiton Afganistanin-interventio nostatti boikottihenkeä lännessä keväällä 1980, käynnistyi merkitykseltään tärkeä tapahtumasarja. Sitä voidaan pitää Erkon liennytyspolitiikan ja itädiplomatian huipentumana. Hyödyllisiksi osoittautuivat juuri ne samaiset suhteet, jotka Ludviginkadun lehtitalo oli lämmittänyt neuvostolähetystöön ja Urho Kekkoseen kovalla vaivalla.

Tutkimus ja kysymykset

Julkaisin keväällä 2018 kirjan, *Erkon kylmä sota – Helsingin Sanomat Moskovan varjossa*. Siinä käsiteltiin *HS*:n kylmän sodan vuosien historiaa ja sitä, miten suomalaista suurlehteä toimitettiin eri vuosikymmeninä tilanteessa, jossa Neuvostoliiton vaikutus julkiseen sanaan näkyi ja tuntui selvänä. Kirjan sivuilta paljastuu kerta kerran perään, että *HS* siirtyi 1970-luvun aikana lähemmäs Kekkosta ja Moskovaa. Tutkimuksen painopiste oli valtalehden kylmän sodan historian pitkässä kaaressa, minkä takia Moskovan olympialaisboikotista käynnistynyt tapahtumasarja jäi merkitystään pienemmälle huomiolle.

Erkon olympiadiplomatiiaan tiivistyi monia sellaisia piirteitä, joilla on laajempaa merkitystä ja edustavuutta. Tapahtumien ketju ei siis ilmennä vain Aatos Erkon ja hänen lehtensä historiaa vaan avaa yleisemmän näkymän Suomen rooliin kylmän sodassa; siihen peliin, jossa Urho Kekkosen johtaman tasavallan Neuvostoliiton-diplomatia oli yksi taso ja suurvaltojen politiikka toinen.

Tämän artikkelin aihe mahdollistaa yhtä hyvin 1970-luvun Suomen ulkopoliittikkaan kuin suurvaltojen liennytykseen ja uhoon syventymisen. Seuraavilla sivuilla etsin vastauksia näihin teemoihin kysymällä, miksi Erkko ja hänen lehtensä nousivat tai ainakin yrittivät nousta niin keskeiseen rooliin Moskovan olympialaisten diplomaattisessa näytelmässä. Minkälaisia sisäpolitiikan ja kansainvälisen politiikan kehityskulkuja ja liittolaissuhteita tapahtumasarja

toi näkyviin? Tutkimuksellinen kiinnostus kiinnittyy ennen muuta henkilökohtaiseen tasoon: nostaako tapahtumasarja näkyviin Aatos Erkon persoonasta ja henkilöhistoriasta sellaisia piirteitä, joilla on laajempaakin selitysvoimaa ja kiinnostavuutta?

Jo aikalaiset kiinnittivät huomiota siihen, miten puuhakkaita Aatos Erko ja hänen suurlehtensä olivat suhteessa Moskovan olympialaisiin. Pertti Klemolan kirja *Helsingin Sanomat, Sananvapauden monopoli* ilmestyi vuonna 1981. Vasemmalta ponnistava, pamflettimainen teos nostatti julkisen keskustelun *HS*:n valta-asemasta, mutta vaatimattomalle huomiolle jäi se, että kirjassa kerrattiin lyhyesti myös lehden kevään 1980 olympialaispääkirjoituksia.

Klemola tulkitsi aivan oikein, että *HS* tahtoi tavalla tai toisella pelastaa Moskovan kisat boikotilta. Yksi idea oli siirtää kisoja neljällä vuodella eteenpäin, toinen tuoda ne riisutussa muodossa Helsinkiin. Klemola ei tiennyt juuri mitään siitä, mitä kulissien takana tapahtui, muttei antanut sen häiritä tulkintaansa. Klemolan silmiin episodi oli jälleen yksi osoitus *Helsingin Sanomien* omahyväisyydestä, röyhkeydestä ja suuruudenhulluudesta (Klemola 1981, 50–51). Kannuksensa journalistina hankkinut Klemola ei voinut alkuunkaan käsittää sitä, miksi lehti kuvitteli voivansa vaikuttaa supervaltojen dominoimaan kylmän sodan kulkuun.

Lehtitalon olympiadiplomatian salainen puoli pilkahti esiin vasta vuonna 2013. Silloin ilmestyi muistelmateos, jonka oli kirjoittanut Ilta-Sanomien entinen vastaava päätoimittaja Martti Huhtamäki. *Mara puhui omiaan* niin kuin kirjan kansi lupasi, mutta todellisuudessa myös asiaa. Totta oli esimerkiksi se, että päätoimittaja oli lukeutunut Erkon adjutantteihin toukokuussa 1980. Kun Erko oli lentänyt Moskovaan neuvottelemaan olympialaisista,

Kuva 2. Moskovan olympialaisten visuaalinen ilme suunniteltiin tarkkaan aina punaisia kispapasseja myöten. Maarit Tyrkön arkisto.

Huhtamäki ja toinen Erkon edustaja, Sanoma Osakeyhtiön ekonomi Nils Ittonen astelivat perässä (Huhtamäki 2013, 102–110).

Huhtamäen muistelmista ei puutu dramatiikkaa eikä vauhdikkaita käänteitä. Vaikka teos on historiallisena lähteenä epätarkka, se ei ole käyttökelvoton. Kirjan todistusvoima kasvaa suuremmaksi, kun sitä verrataan ja suhteutetaan esimerkiksi Päivälehdessä, Ulkoministeriön, Urho Kekkosen ja Maarit Tyrkön arkistojen aineistoihin. Nähdään, että monet Huhtamäen kuvaamat sattumukset pitävät paikkansa ainakin pääpiirteissään. Yksi oiva vertailukohta on politiikan toimittaja Arto Astikaisen Päivälehdessä arkistolle tekemä historiahaastattelu. Siinä *Helsingin Sanomien* vuosien 1979–1983 Moskovan-kirjeenvaihtaja Pentti Suominen kertoo Erkon toukokuista neuvottelumatkaa (Pentti Suominen haastattelu). Oleellista on myös se, että Huhtamäen muistelmia voidaan peilata joulukuussa 2018 tekemäni Nils Ittonen haastatteluun (Nils Ittonen haastattelu).

Erkon olympiadiplomatiaa on sivuttu kahdessa tuoreessa Kekkos-kirjassa. Hannu Pelttarin *Kekkos-kisat* -teoksessa käsittely jää vain maininnan tasolle (Pelttari 2018, 196), mutta Kalle Virtapohjan *Kekkonen urheilumiehenä* -kirjassa uppoudutaan syvemmälle. Siinä valotetaan presidentin suhdetta Moskovan olympialaisiin samoin kuin olympiaboikotin kansainvälistä taustaa (Virtapohja 2018, 149–155). Samaan tapaan tematiikkaa on käsitelty myös Juhani Suomi vuonna 2000 ilmestyneen Kekkos-saagansa viimeisessä *Umpeutuva latu* -osassa (Suomi 2000, 611).¹

Afganistanin šokki

Vuoden 1979 kuluessa Suomeen kantautui vallankaappausuutisia Iranista, mutta myös Afganistanista. Suomessa seurattiin Kabulina tapahtumia sekavin mielin erityisesti siksi, että oli kyse Neuvostoliiton naapurimaasta. Vaikka Afganistanissa oli ollut jo pitkään levotonta, ymmärrettiin, että nyt oli tosi kyseessä. Suomessa lehdet eivät ilmestyneet muutamaan päivään pyhien takia, mutta 27. joulukuuta *HS* julkaisi yksipalstaisen uutisen. ”NL vie yhä lisää joukkoja Afganistaniin”, lehti kertoi nojaten epävarmoihin, Delhistä saapuneisiin tietoihin (*HS* 27.12.1980).

Päivää myöhemmin Ludviginkatu vahvisti uutisen. Kabulissa oli todella tapahtunut ”vallankaappaus”, joka oli syrjäyttänyt jo kolmannen presidentin kahden vuoden aikana (*HS* 28.12.1980). *HS*:n pääkirjoitus määritteli Afganistanin tilanteen tulenaraksi, muttei ottanut selvää kantaa Neuvostoliiton interventioon vielä tässä vaiheessa (*HS* 29.12.1980). *HS*:n tuomitsevaa kantaa saatiin odottaa kaksi viikkoa. Kun se lopulta ilmestyi, pääkirjoituksen yleisilme oli varovainen, kaksijakoinen. Yhtäältä *HS* totesi, että oli tapahtunut ”suurpolitiikan taka-askel”. ”Neuvostoliiton interventio Afganistaniin” oli ”vastoin kansainvälistä oikeutta”, lehti painotti. Maailmalla interventio oli ”tuomittu yleisesti – samoin kuin muidenkin suurvaltojen vastaavat teot aikaisemmin”. Jos suurvallat saivat menetellä pieniä naapureitaan kohtaan täysin vapaasti, ”kaikkien pienten valtioiden asema” oli entistä ”uhanalaisempi”, *HS* alleviivasi.

Toisaalta lehti muistutti myös asian kääntöpuolesta. Aina suurvaltojen ”sinänsä oikeutetutkaan” vastareaktiot eivät olleet pienten valtioiden etu, sillä ne saattoivat kärjistää tilannetta entisestään. Pääkirjoitus ei paheksunutkaan ainoastaan Neuvostoliiton interventiota vaan myös Yhdysvaltain kovia taloudellisia vastatoimia. Lehden mukaan oli ”liioittelevaa” ja arveluttavaa lähteä kauppaboikottien tielle. ”Jos kaikki menettelisivät samoin, maailmankauppa ja koko kansainvälinen yhteisö joutuisivat sekasortoiseen tilaan”, lehti muistutti (*HS* 8.1.1980).

Tasapainoileva pääkirjoitus herätti närää varsinkin niissä, jotka muistivat, miten voimalisesti Erkon suurlehti oli 1970-luvun kuohuvina vuosina tuominut Yhdysvaltain vastaavat suurvaltaseikkailut. Kriitikoille ei jäänyt epäselväksi, että Neuvostoliiton Afganistanin interventio oli herkkä aihe Ludviginkadun toimitukselle. Levoton lehdenomistaja pelkäsi kriisin voivan johtaa kierteeseen, jonka päätteeksi Neuvostoliiton tankit tunkeutuisivat Suomeen. Myös ydinsodan vaara kummitteli taustalla. Ennen kuin jotain peruuttamatonta tapahtuisi, suurvallat piti ohjata määrätietoisesti takaisin ”liennytyksen uralle”, Erkko painotti. Hän ohjeisti toimituksen johdon punnitsemaan sanansa tarkkaan (Mainio 2018, 321–324).

Varovainen linja näkyi pääkirjoituksissa, muttei niinkään lehden muussa sisällössä. Kun *HS* lähetti Moskovan-kirjeenvaihtaja Pentti Suomisen reportaasimatkalle Afganistaniin, hän ei sensuroinut sanomaansa: vaikka Kabulissa elettiin ”kuin rautakahleessa”, hän ennusti, ettei Neuvostoliiton sotaretki tulisi olemaan helppo eikä veretön (*HS* 10.1.1980).

Pian Ludviginkadun lehtitalossa kuultiin, että amerikkalaiset olivat keksineet vastata miehitykseen uhkaamalla Moskovan olympiarauhaa boikotilla. Yhdysvaltain, mutta myös useiden muiden länsimaiden diplomaatit nostattivat kapinahenkeä vastalauseena Neuvostoliiton väki- ja mielivallalle Afganistanissa. Aatos Erkko piti tätä olympia-aatteelle täysin vieraana toimintatapana, joka pelkästään sotki ja kärjisti kansainvälistä suhteita.

Erkon ja hänen lehtensä ensimmäinen merkittävä siirto nähtiin 28. huhtikuuta 1980. Olympialaiset piti saada ”irti kansainvälisistä kiistakysymyksistä”, *HS*:n pääkirjoitus vaati ja tähdensi, ettei olympiakisoilla ”pitäisi periaatteessa olla mitään tekemistä politiikan kanssa”. ”Tällä hetkellä niistä” oli ”kuitenkin tehty poliittinen kysymys mitä suurimmassa määrin”, lehti valitteli.

Pääkirjoituksen sanoin kannatti ”ottaa vakavasti harkittavaksi sellainen mahdollisuus”, jossa sekä Moskovan että Los Angelesin olympialaisia siirrettäisiin neljällä vuodella eteenpäin. Jos Moskovan kisat järjestettäisiin vasta vuonna 1984 ja Los Angelesin kisat 1988, ratkaisu olisi ”eduksi kaikille osapuolille”. *HS* myös vihjasi sellaisista ”järjestelyistä”, joiden ansiosta urheilijoiden kisavalmistelut eivät menisi hukkaan (*HS* 28.4.1980). Vaikkei lukija sitä välttämättä käsittänyt, ehdotettiin, että vuoden 1980 olympialaiset järjestettäisiin riisutussa muodossa Helsingissä.

”Sanon sen sille tädillekin”

Erkon lehtitalon ylimmässä johtoportaan tiedettiin valtakunnan salaisuus: Aatos Erkko oli intoutunut tavoittelemaan itselleen paikkaa maailmanhistoriasta. Sanoma Osakeyhtiön päämies oli alkanut tehdä olympiapoliittikkaa paitsi lehtensä myös koti- ja ulkomaisten suhteidensa avulla. Lehdenomistaja oli valistanut Yhdysvaltain edustajia boikotin vahingollisuudesta, mutta ollut yhteydessä myös neuvostoliittolaisiin diplomaatteihin ja suomalaisiin poliittisiin vaikuttajiin ja urheilujohtajiin. Tästä vaikuttavin esimerkki oli kirje, jonka Erkko lähetti presidentti Kekkoselle heti pääkirjoituksen julkaisemisen jälkeen:

Mikäli Neuvostoliitto ja Yhdysvallat ovat valmiita harkitsemaan olympiakisojen siirtämistä edellä esitellyllä tavalla, voitaisiin harkittavaksi esittää ajatus siitä, että Suomi olisi valmis järjestämään monessakin mielessä riisutut olympiakisat vielä tämä vuoden aikana.

Ehdotettu järjestely – niin rohkea kuin se onkin – saattaisi omalta osaltaan auttaa nykyisen maailmanpoliittisen tilanteen rauhoittamisessa. Ajatus on toteutettavissa,

mikäli suurvallat ja Kansainvälinen Olympiakomitea suhtautuvat siihen myönteisesti. Toteuttamiseen vaaditaan myös suomalaisen yhteiskunnan täysimittainen panos (Aatos Erkon päiväämätön kirje Urho Kekkoselle).

Erkko ymmärsi, että asialla oli tulipalokiire. Vaikka aikaikkuna oli pian sulkeutumassa, hän uskoi järjestelyjen olevan yhä ”hoidettavissa”. Helsingin kisat voitiin pitää ”vielä tulevan elokuun aikana”, Erkko vakuutti Kekkoselle. Lehdenomistaja ei joutunut pettymään Tamminiemen herran reaktioon, mutta palataan siihen vasta vähän myöhemmin (Aatos Erkon päiväämätön kirje Urho Kekkoselle).

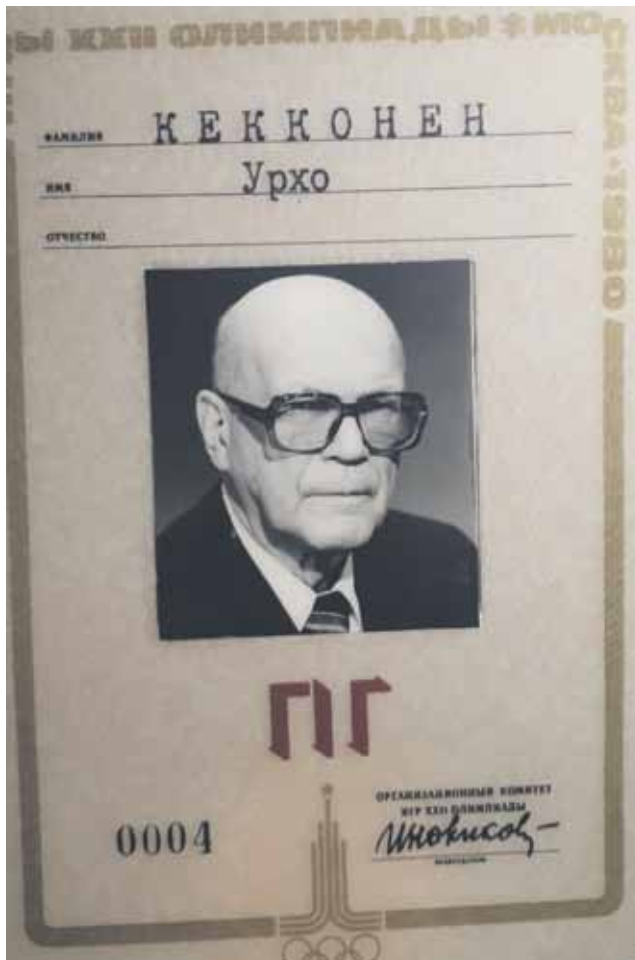
Keväällä 1980 vanha, väsynyt valtionpäämies Kekkonen kärsi pahenevista hahmotusongelmista. Yksi riipaiseva näyte tästä koettiin tammikuun 23. päivänä, jolloin Kalle Päätalo oli kutsuttu lounasvieraksi Tamminiemeen. Kirjankustannusyhtiö Gummerus oli teettänyt suosikkikirjailijalleen 60-vuotisjuhlamitalin, jonka ensimmäisen kappaleen Päätalo tahtoi välttämättä lahjoittaa juhlallisesti Kekkoselle, ”koko Suomen elämänmenon solijalle”. Kirjailija luki paperista puheensa, minkä jälkeen presidentti pääsi hypistelemään mitalia, mutta ymmärsi tilanteen täysin väärin. ”Taitaa olla nuoruuden kuva, kun ei ole kaljua. Missä se on?” hämmästynyt presidentti sai sanottua, ennen kuin hänelle selitettiin hienotunteisesti, ettei kuvan nuori mies esittänyt häntä itseään (Maarit Tyrkön puhelinpäiväkirja 23.1.1980).

Oli päiviä, jolloin Kekosta ei jaksanut kiinnostaa muu kuin hiihtäminen. Kykenisikö hän sivakoimaan yli 1 000 kilometriä tänäkin talvena? Päivänpolitiikka oli tervanjuontia ja seuraelämä tuntui kohtuuttoman raskaalta velvollisuudelta: ”Minä olen kuin riepu”, presidentti vaikeroi sydänystävälleen, uskolliselle kirjurille Maarit Tyrkölle monta kertaa (Maarit Tyrkön puhelinpäiväkirja 11.3.1980). Kun keskustapuolueen voimahahmo, eduskunnan puhemies Johannes Virolainen aikoi tuppautua vierailulle Tamminiemeen, Kekkonen tiesi jo edeltä, että turhaan tulee. ”Minä en ota häntä vastaan.” ”Se levittelee kuitenkin tarinaa, että minä olen sen tänne kutsunut”, Kekkonen nurisi ja tuli samalla kertaa paljastaneeksi loukkaantuneensa ikihyväksi kuulemastaan juurusta. Pahat kielet supattivat Virolaisen esiintyneen toistuvasti rehvakkaasti tasavallan tulevana presidenttinä (Maarit Tyrkön puhelinpäiväkirja 27.1.1980).

Siinä missä tasavallan kellokkaat kävivät hermoille, olympialaiset olivat sydämen asia. Niiden kohtaloa presidentti piti niin tärkeänä asiana, että hän oli valmis näyttämään vihreää valoa Erkon kunnianhimoiselle aloitteelle. Olympialaisten joutuminen poliittisen pelin välikappaleeksi oli harmittanut Kekosta siitä lähtien, kun hän oli kuullut siitä ensimmäisen kerran tammikuussa 1980. Yhdysvaltain presidentti Jimmy Carter oli lähettänyt Kekkoselle ja monille muille valtionjohtajille kirjeen, jossa kannustettiin vastaanottajia edistämään olympiaboikottia tai vähintäänkin kisojen siirtämistä pois Moskovasta. Aloite oli saanut vastakaikua muun muassa Japanissa, Länsi-Saksassa, Kiinassa, Argentiinassa ja Kanadassa, mutta ei Tamminiemessä:

Olen ollut 19 vuotta Urheiluliiton puheenjohtajana. Kannatan olympialaisia – ei saa siihen sekoittaa politiikkaa. En tule hyväksymään tätä. Sanon sen sille tädillemkin, [Yhdysvaltain Helsingin-suurlähettiläälle Rozanne Ridgwaylle], kun hän tulee tiistaina tai keskiviikkona (Maarit Tyrkön puhelinpäiväkirja 20.1.1980).

Tyrkön muistiinpanojen perusteella ”UK” piti sanansa. Kun Ridgway tuulahti Kekkoselta vastaanotolle, presidentti kritisoi urheilun kustannuksella politikoimista. Kekkoselta ei varmastikaan yllättänyt kokenutta suurlähettilästä, joka osasi vaihtaa sulavasti toiseen aiheeseen.

Kuva 3. Neuvostoliitossa osattiin antaa arvoa sille, ettei Kekkonen boikotoinut Moskovan olympialaisia. Tämä näkyi presidentin vierailun virallisessa protokollassa, mutta myös pienemmissä eleissä – kuten kisapassin pienessä järjestysluvussa. Maarit Tyrkön arkisto.

seen: Ridgway kertoi saaneensa komennuksen palata Washingtoniin, jossa hänet tulitaiisiin nimittämään ”tärkeälle paikalle” (Maarit Tyrkön puhelinpäiväkirja 20.–21.1.1980).

Kesäolympialaisten kohtalo oli esillä alituisen kevään 1980 kuluessa sekä Tamminiemessä että ulkoministeriössä, mutta Suomen virallinen kanta pysyi entisellään: kisojen politisoiminen ei ollut oikea suuntaus (Tuomisen päiväkirja 21.1.1980; Ulkoasiainministeriön raportit keväältä 1980). Boikottiasia ei päässyt unohtumaan semminkään, kun talviolympialaiset järjestettiin helmikuussa Yhdysvalloissa, New Yorkin osavaltiossa sijaitsevassa Lake Placidin vuoristokylässä. Kilparadoilta kylmä sota hokkasi myös Pohjolaan, vaikka suomalaisia penkkiurheilijoita puhutti enemmän ”Mietaan” eli Juha Miedon kohtalo. Koko kansan tuntema partasuinen hiihtäjäjätti hävisi 15 kilometrin hiihdon vain sekunnin sadasosalla ruotsalaiselle kilpakumppanilleen.

Kun Kekkonen vastaanotti Erkon kirjeen huhtikuun lopussa, hän sai hetkeksi tarmonsaa takaisin. Presidentti soitti lehdenomistajan puhemiehelle, HS:n päätoimittajalle Keijo Kylävaaralle. Hän ilmoitti olevansa valmis tukemaan Helsingin olympiahanketta presidentillisen instituution voimin, mikäli ”asia saadaan vireille”. Varmuuden vakuudeksi presidentti lähetti ”päätoimittaja Erkolle” myös tarkkaan punnitun vastauskirjeen, jonka ajatukset hän oli itse

luonnostellut työllä ja tuskalla. Viestin sisältö, kielikuvat ja ylipäänsä tyyli olivat tuttua Kekkonen. Kirjeen viimeistelyyn presidentistä ei kuitenkaan enää ollut, vaan hän hätyytti Maarit Tyrkön avukseen. Luottonainen kirjoitti viestin puhtaaksi presidentin viralliselle paperille, minkä jälkeen Tyrkkö ajoi kirjeen Presidentinlinnasta Tamminiemeen. Kekkonen luki tekstin vielä kerran, ennen kuin kuriiri, ”sotapoika” lähti viemään sitä (Kekkonen kirje Erkolle 3.5.1980; Maarit Tyrkön puhelinpäiväkirja huhti-toukokuu 1980):

Olen suurella mielenkiinnolla vastaanottanut kirjeenne, joka koskee pienimuotoisten olympiakilpailujen järjestämistä Helsingissä vielä näiden sulien aikana.

Olette oikeassa, että ajatus olympiakilpailujen järjestämisestä näyttää lähinnä mielettömältä. Kun asiaa tarkastellaan sekä yleiseltä kannalta että vakiintuneeseen käytäntöön kuuluvana suurena urheilujuhlanä, saadaan kuva siitä korvaamattomasta virheestä, joka syntyisi nimenomaan nykyisinä levottomina aikoina, jos kisoista luovuttaisiin. Tunnen jonkin verran urheiluelämää ja voin täydestä vakaumuksesta sanoa, että Suomi kykenee niin hyvin kilpailukentillä kuin toimihenkilöiden osalta täyttämään kaikki olympiakilpailujen asettamat vaatimukset (Kekkonen kirje Erkolle 3.5.1980).

Kekkonen kannatti ”liennytyksen kisoja”, ”olympialaisten renessanssia”, mutta jätti niiden edistämisen Erkon vastuulle. Presidentti informoi ainakin ulkoasiainministeriön alivaltiosihteeriä Keijo Korhosta Erkon roolista, muttei muuten puuttunut asiaan. Hän näki hyvänä seurata tilanteen kehittymistä vain taustalta. Yritys piti tehdä ”privaatisti” eikä sotkea edes ulkoministeriön diplomaattikuntaa asiaan, etteivät ”suuret vallan hätäännä”, Kekkonen rupatteli Tyrkölle puhelimesta. Langan päässä ollut nainen pikakirjoitti presidentin sanat puhelinpäiväkirjaansa (Maarit Tyrkön puhelinpäiväkirja, 4.5.1980; Tyrkkö 2016, 429–431).

Erkko oli tyytyväinen selvään työnjakoon ja itseltään presidentti Kekkoselta saamiinsa valtuuksiin hoitaa asiaa. Lehdenomistaja ilmoitti pistävänsä peliin kaikki kansainväliset suhteensa ja matkustavansa ensi tilassa Amerikkaan lyhyelle tunnuslukupäiväkäynnille (Erkon päiväamäton kirje Kekkoselle). Yleensä tällaisilla puheilla ei olisi ollut paljoakaan arvoa, mutta tällä kertaa sanoille oli myös katetta. Erkolla oli vaikuttavat ystävä-, tuttava ja lehtimiesverkostot Amerikassa. Erkko oli ollut vuosien ajan amerikkalaisten diplomaattien ja CIA:n tiedustelu-upseerien mies, joskin huomattavasti moniulotteisemmin ja häilyvämmiin kuin isänsä. Hän oli lehtimoguli, joka ei epäröinyt läksyttää Yhdysvaltoja kylmän sodan raakuuksista samaan aikaan, kun oli valmis tekemään läntiselle supervallalle pitkällekin meneviä myönnytyksiä ja vastapalveluksia. Erkko tapaili viikoittain läntisiä kontaktejaan lähetystöistä ja tiedustelupalveluista, koska uskoi vahvasti, että Yhdysvalloissa, Isossa-Britanniassa, Ranskassa ja Ruotsissa oli hyvä ymmärtää, mitä Suomessa oikeasti tapahtui (Mainio 2018, 260).

Nyt Erkko tahtoi selvittää, millä ehdoilla amerikkalaiset olisivat valmiita joustamaan uhmakkaasta boikottipolitiikastaan. Olivatko amerikkalaiset valmiita siirtämään kisat neutraalille maaperälle ja palaamaan liennytyksen tielle? Erkon mielestä yhdysvaltalaiset piti saada ymmärtämään, ettei joustamaton linja ollut Suomen tapaisten pienten maiden etu vaan jopa vaarallinen.

Ennen kuin Erkko lensi Yhdysvaltoihin, hän tapasi henkilökohtaisesti Kekkonen Tamminiemessä. Kohtaamisen kuluessa presidentille kävi selväksi, että lehdenomistaja oli pessimistinen aikataulujen suhteen: olympialaisten valmistelut olivat jo niin pitkällä, että suomalaiset alkoivat olla myöhässä (Kekkonen päiväkirjat 9.5.1980).

Olipa kyse tyhjästä kortista tai ei, se piti katsoa. Erkko kiirehti Washingtoniin kuulemaan poliittisia kontaktejaan. Kaikkien tavattujen nimet ja keskustelujen sisällöt eivät ole tiedossa. Se on kuitenkin selvää, että Erkko keskusteli olympiaboikotista ainakin Suomen Washingtonin-suurlähettilään Jaakko Iloniemen ja Yhdysvaltain entisen Helsingin-suurlähettilään Rozanne Ridgwayn kanssa. Yhdysvaltoihin juuri palannut Ridgway tunsu Erkon paremmin kuin hyvin. Kaksikko oli ehtinyt tavata lukemattomia kertoja sekä julkisesti että yksityisesti Helsingissä. Pienin varauksin voitiin puhua jopa ystävyydestä (Aatos Erkon päivämätön kirje Kekkoselle ja siinä olevat merkinnät; Jaakko Iloniemen sähköpostihaastattelu).

Ridgway oli Erkolle arvokas kontakti. Nainen oli juuri aloittanut huippuvirassa Yhdysvaltain ulkoministeriössä (State Department). Tämä hyvin verkostoitunut virkamies jos kuka tunsu Washingtonin poliittisen eliitin mielialat. Erkolle kävi entistä selemmäksi, etteivät poliittiset tuulet olleet suotuisia: amerikkalaiset tahtoivat pitää kiinni boikottipolitiikastaan ja iskeä Neuvostoliittoa heikkoon kohtaan. Jos Washingtonissa esitti vakavalla naamalla linjan pehmentämistä, syytettiin herkästi Neuvostoliiton ja KGB:n agentiksi (Agent of Soviets Tried to Thwart Olympic Boycott). Moskovan kisojen vesittämisen tiedettiin olevan kirjelevä nöyryytys Neuvostoliitolle, joka tahtoi esitellä pehmeää mahtiaan urheilujuhlan varjolla koko maailmalle (USSR: Olympic Games Preparations; Impact of Economic Denial Measures on the USSR).

Pian Washingtonin uutisia alkoi tihkua myös Tamminiemeen: Erkon Washingtonin neuvottelut eivät olleet tuottaneet läpimurtoa. Toukokuun 12. päivänä presidentin pitkäaikainen adjutantti, eversti Lasse Wächter tiesi kertoa Helsingin olympialaisaloitteen ”raunneen” (Aatos Erkon päivämätön kirje Kekkoselle ja siinä olevat merkinnät).

Toivo Helsingin kisaisännyydestä ei kadonnut Erkon mielestä kokonaan, mutta enää se ei ollut pääasia. Lehdenomistaja oli valmis jatkamaan olympiadiplomatiaansa Moskovassa erityisesti siksi, että hän koki velvollisuudekseen välittää henkilökohtaisesti amerikkalaisten terveiset venäläisille. Kylmän sodan viestinviejän ja rauhanlähettilään piti informoida Kremlin eliittiä siitä, millä ehdoilla amerikkalaiset voisivat purkaa Moskovan olympiaboikotin.

Näytelmä Stalinin hampaassa

Moskovan vierailu käynnistyi toukokuun 19. päivänä 1980, mutta sitä ennen oli tapahtunut paljon. Erkon toimisto ja Tehtaankadun neuvostosuurlähetystö olivat ahkeroineet varmistaakseen matkan sujuvuuden ja sisältörikkauden. Tapaamiset Neuvostoliiton edustajien kanssa oli aikataulutettu ja alustettu tarkkaan. Matkajärjestelyjen perusteellisuus näkyi siinäkin, ettei Erkko lähtenyt matkaan yksin vaan kahden adjutantin kanssa.

Laskentaekonomi Nils Ittonen oli mies, joka karttoi julkisuutta. Herrasta ei tiedetty paljoa muuta kuin se, että hän nautti Erkon lujaa henkilökohtaista luottamusta. Myöhemmin Ittonen nousi koko Sanoma Osakeyhtiön sijoitusjohtajaksi. Lehtitalon valtias oli tutustunut opiskelija Ittoseen Helsingin jäähallilla ja palkannut hänen vuonna 1977 yhtiönsä palvelukseen. Ittoseen sisko harrasti taitoluistelua, joka oli Erkolle rakas laji. Aatos ja hänen vaimonsa Jane Erkko (entinen Tuulikki Airola) lukeutuivat suomalaisen taitoluistelun tärkeimpiin taustavaikuttajiin ja urheilujohtajiin (HS 27.1.2014).

Monet Aatos ja Jane Erkon kotimaiset ja kansainväliset ystävyys- ja luottamussuhteet olivat syntyneet taitoluistelumaailmassa. Esimerkiksi Erkon varhaisimmat Neuvostoliiton yhteydet olivat alkaneet rakentua 1970-luvun taitteessa ja sen jälkeen juuri jäähallien maailmassa. Aatos ja Jane Erkko tottuivat vierailemaan taitoluistelun lähettiläinä Moskovassa ja

monissa muissa neuvostoimperiumin talviurheilukeskuksissa (Leonid Laakson, Aleksander Borodavkin ja Kimmo Kallosen haastattelu).

Päätoimittaja Martti Huhtamäki lukeutui niin ikään Erkon luotettuihin. Tämä ei kuitenkaan ollut ensisijainen syy siihen, miksi lehdenomistaja komensi päätoimittajan mukaan matkalle. Huhtamäkeä tarvittiin ennen kaikkea siksi, että tämä joviaali seuramies oli kokenut Neuvostoliiton-kävijä. Lisäksi hän oli kansainvälisen tason koripallotuomari, joka oli viheltänyt myös useita USA–NL-pelejä. Nämä ja lukuisat muut poliittisesti latautuneet ottelut ja Neuvostoliiton erotuomarimatkat olivat luoneet hänelle ”jonkinlaisen puolueettoman hahmon” maineen. ”Siitä roolista oli joskus hyötyä myös pienissä poliittisissa konflikteissa, sillä maailmalla urheilu on paljon merkittävämmässä asemassa politiikkaan nähden kuin Suomessa”, Huhtamäki selittää ja lisää: ”Myös tällä Moskovan matkalla tuomarin roolini oli aina esitellyissä esillä” (Huhtamäki 2013, 103–105; Reetta Meriläisen ja Aleks Mainion taustakeskustelu 28.1.2019).

Ensimmäisen kerran Huhtamäki kuuli Moskovan neuvottelumatkasta Neuvostoliiton edustuston pääkonsulilta. Tämä heijasti hyvin sitä, että Erko ja hänen asiamiehensä Nils Ittonen olivat hoitaneet vierailun poliittisia valmisteluja pitkään ja huolellisesti Tehtaankadun nimimiesten ja neuvostouutispalvelu APN:n Suomen-johtajan Vasili Zaitšikovin kanssa (Huhtamäki 2013, 103–105; Nils Ittonen haastattelu). Tieto edessä olevasta vierailusta oli alkanut liikkua suurlähetystön sisällä.

1970- ja 80-luvuilla miltei kaikille yhteiskunnallisesti merkittävälle vaikuttajille oli nimetty oma yhdysmies, ”kotiryssä” Tehtaankadulle. Myös Erko oli saanut omat kontaktihenkilönsä 1960-luvun jälkipuoliskolla ja 70-luvun alussa. Vuosien mittaan lehdenomistajalle oli muodostunut varsin mittava luottomiesverkosto, jonka edustajia hän tapasi aika ajoin julkisuudelta piilossa: Albert Akulov ja Viktor Vladimirov vastasivat Erkon yhteyksistä KGB:een ja Juri Derjabin Neuvostoliiton ulkoministeriön MIDin suuntaan. Kuten arvata saattaa, lehdenomistajalla oli toimivat puhevälit myös uutispalvelu APN:n edustajiin. Niitä pitivät eri aikoina yllä muun muassa Vasili Zaitšikov ja Erkolle läheiseksi muodostunut Leonid Laakso (Leonid Laakson, Aleksander Borodavkin ja Kimmo Kallosen haastattelu; Mainio 2018, 258–260).

Ajatus Moskovaan matkustamisesta toukokuussa 1980 ei siis ollut vain Erkon oma päähänpistö. Tätä alleviivaa sekin, että neuvottelumatkalla oli laajempi kansainvälinen tausta. Huhtikuussa 1980 viestikapulaa idän ja lännen välillä oli kantanut eräs norjalainen päätoimittaja. Hän oli vienyt USA:n sanoman Moskovaan ulkoministeri Andrei Gromykolle ja varaulkoministeri Igor Zemskoville, mutta se ei ollut johtanut konkreettisiin edistysaskeliin.

Nyt oli Erkon vuoro tehdä yritys, joka oli ”todella mielenkiintoinen osittain sen salaisesta luonteesta johtuen”. Kun suomalaiskolmikko laskeutui Moskovan lentokentälle, vastaanotto oli komea. Rajamuodollisuuksista ei tarvinnut murehtia, sillä passit ja viisumit tarkistettiin VIP-kaistalla. Musta Tšaika, neuvostoliittolainen limusiini, kiidatti kunniavieraat Punaisen torin reunalle sijainneeseen National-hotelliin, jossa kolmikko majoitettiin kahteen hotellin ylimmän kerroksen sviittiin: yksi Erkolle ja Ittoselle, toinen Huhtamäelle. Kulissit ja vastaanotto olivat komeita, mutta selvää oli, että seurue oli koko ajan näkymättömän silmälläpidon alla. KGB:n asentamat salakuuntelu- ja katselulaitteet olivat hotellihuoneiden julkinen salaisuus.

Ensimmäinen kokonainen päivä perillä Moskovassa meni turistikohteita ihastellessa. Kun HS:n Moskovan-kirjeenvaihtaja Pentti Suominen ja tulkki Reima Ruhanen liittyivät seuraan, Erkon johtama neuvottelukunta kasvoi viisihenkiseksi. Nähtävyyssierros huipentui Kremlin aarekammioon ja sen jälkeen käynnistyneeseen iltaohjelmaan. Arbat-kadun Praha-ravintola ja sen lasiseinäinen yläkerta oli valittu tervetuliaisillallisen pitopaikaksi. Neuvostoliiton

ulkoministeriön edustajat toimivat isäntänä tilaisuudessa, jossa pöydät notkuivat koreina. Sulavaliikkeiset tarjoilijat ”olivat eläkeiän sivuuttaneita todellisia ammattimiehiä, venäjää, ranskaa, englantia, saksaa puhuvia”. ”Sellaisia taitureita en satojen aterioiden yhteydessä ollut nähnyt tai näkevä missään muussa Neuvostoliiton ravintolassa”, Huhtamäki muistelee eloisesti (Huhtamäki 2013, 104–105; Nils Ittosen haastattelu).

Seuraavana päivänä tavattiin uutispalvelu APN:n korkeinta johtoa, mutta vasta iltpäivän puolella alkoi matkan varsinainen pääohjelma. Suomalaiset haettiin hotellilta ja kyyditettiin Tšaikalla ulkoministeriö MIDin päämajaan, Stalinin hampaaksikin kutsuttuun pilvenpiirtäjään. Neuvottelijoille avattiin jokunen huomiota herättävän korkea ovi, ennen kuin he astelivat varaulkoministeri Igor Zemskovin suureen työhuoneeseen. Suomalaiset tiesivät isännän lukeutuvan ulkoministeriön vaikutusvaltaisimpiin miehiin, mutta sitä he eivät tienneet, mihin tämän ”ulkoministeri Andrei Gromykon oikean käden” vaikutusvalta perustui. Vasta vuosia myöhemmin paljastui, että Zemskov vastasi ulkoministeriön yhteyksistä KGB:hen ja sotilastiedustelu GRU:hun (Mansala 2015, 134, 196; Nils Ittosen haastattelu; Huhtamäki 2013, 103–106).

Zemskov, ”pienikokoinen ja jäntevä urheilunyrkkeilijän oloinen mies”, tarjosi armenialaista konjakkia ja toivotti vieraat tervetulleeksi ”tärkeään tapaamiseen”. Aatos Erkko vastasi toivotukseen virallisesti ja siirtyi asiaan: hän toi Washingtonista Yhdysvaltain ulkoministeriön viestiä. Erkko valotti sanoman sisältöä suullisesti, mutta ilmeisesti kaikille läsnäolijoille jäi epäselväksi, mitä sillä tahdottiin tarkalleen ottaen sanoa. USA oli valmis purkamaan boikotin ”joidenkin meille tuntemattomien poliittisten edellytysten toteuduttua”, Huhtamäki valaisee tilaisuuden kulkua. Ilmiselvää oli vain se, että amerikkalaiset vaativat sellaisia myönnytyksiä, joihin venäläiset eivät voineet suostua (Huhtamäki 2013, 103–106; Nils Ittosen haastattelu).

Kuva 4. Aatos Erkon johtama seurue vieraili myös APN:n talossa. Isäntinä olivat muun muassa Neuvostoliiton korkeimman neuvoston jäsen, uutistoimisto APN:n hallituksen puheenjohtaja Lev Tolkunov (ensimmäinen vasemmalla) ja Suomen yhdistetyn toimituksen vastaava toimittaja Viktor Kudrjašov (kolmas vasemmalla). Pöydän oikealla puolella istuvat Aatos Erkko, Reima Ruhanen, Martti Huhtamäki, Nils Ittonen ja Erkki Pennanen. Päivälehdien arkisto.

Näytelmää Zemskovin huoneessa piti kuitenkin jatkaa. Kun keskustelua käytiin tulkin välityksellä, se oli raskasta, piinallisen hidasta. Vaikkei ”sanahelinästä”, ”virallisesta hölynäpölystä” ollut pulaa, kävi ilmi, että Erkko nautti ”Zemskovin ja matkan muiden merkikihenkilöiden suosiota”. Lehdenomistajan ei tarvinnut toistella pelkkiä korulauseita. Kun Zemskov kysyi entisestä Helsingin-suurlähettilään Vladimir Stepanovista, Erkko täytyi rehellisen vastauksen: KGB-taustainen edustaja ei ollut ainakaan edistänyt Sanoma Oy:n ja Neuvostoliiton välisiä suhteita (Huhtamäki 2013, 105–106; Nils Ittosen haastattelu; Pentti Suomisen haastattelu).

Zemskovia huolestutti olympiakisojen aikataulu. Kun kisojen alkuun oli aikaa alle kolme kuukautta, paljoo ei ollut enää tehtävissä: boikotti ja sitä automaatin lailla seuraava Los Angelesin olympialaisten vastaboikotti näyttivät miltei varmoilta. Suomalaisneuvottelijat joutuivat kuuntelemaan samaa pessimististä sanomaa myös seuraavana päivänä Moskovan olympialaisten päämajassa. Varapääministeri, kisojen järjestelytoimikunnan puheenjohtaja Ignati Novikov sanoi avoimesti myös sen, että Yhdysvaltain ja sen liittolaisten poisjäänti verotti kisojen merkitystä. ”Olemme kuitenkin iloisia siitä, että Suomi kunnioittaa naapurinsa ponnisteluja ja lähettää täyden joukkueen Moskovaan ja Tallinnan purjehduskilpailuihin”, sama mies selitti tapaamisen lopun lähestyessä (Huhtamäki 2013, 106–107; Nils Ittosen haastattelu).

Novikovin sanat olivat kauniisti valittuja, sovittelevia, mutta muut eleet paljastavia. Hän piti selvänä, ettei diplomaattisia ponnisteluja olympialaisten hyväksi kannattanut jatkaa ainakaan tällä erää. Novikov ei ehdottanut uusia neuvotteluja, vaan ryhtyi sen sijaan puhumaan seuraavan päivän ohjelmasta: seurue pääsisi tapaamaan kirkon korkeaa johtoa Zagorskiin. Lisäksi suomalaisille esiteltäisiin kisapaikkoja, kuten soutustadionia, minkä jälkeen heidät kuljetettaisiin Ramenskojeen katsomaan Moskovan kaakkoispuolen elämänmenoa ja kutomotehdasta (Huhtamäki 2013, 106–107; Nils Ittosen haastattelu; Pentti Suomisen haastattelu).

Yllätys Ramenskojessa

Neuvottelumatkan viimeinen kokonainen päivä valkeni huonoenteisesti: patriarkka Pimeinin kerrottiin sairastuneen, minkä takia hän ei voinut toimia Zagorskin vierailun isäntänä. Suomalaiset toipuivat pettymyksestä nopeasti, sillä ortodoksisen kirkon pääkaupunki oli vaikuttava kokemus ilman kirkonisääkin.

Zagorskista matka jatkui Ramenskojeen, Moskovan koillislaidalla sijainneeseen sankari-kaupunkiin, gorod-geroihin. Perillä vastaanotto oli ylitsevuotavan lämmin ja vieraanvarainen. Moottoripyörämiliisien saattama autokolonna pysähtyi tuntemattoman sotilaan haudalle laskemaan kukkaseppeleitä. Televisiokamerat surisivat taustalla, kunnes taivalta jatkettiin kaupungintalolle. Siellä odotti maukas lounas, jonka tarjonnut naiskaupunginjohtaja kertoi kaupunkinsa työläisten urheasta historiasta vallankumouksen aamukoitossa 1900-luvun alussa.

Kaupungin vanha tekstiilitehdas oli vaikuttava. Punatiilisten muurien sisällä hyrräsi aktiivinen teollisuuslaitos, joka oli ”neljä kertaa Finlaysonin puitteita suurempi”. Tehtaan juurelle oli pystytetty pieni museo, johon vieraat saivat tutustua ennen virallista tervetuliaisseremoniaa. Esillä oli riittämiin vanhoja kutomakoneita, väärtinöitä ja rukkeja, mutta myös kiinnostava valokuva. Kaupunginjohtaja esitteli etuseinällä roikkunutta otosta ja selitti siinä seisovien ”viiden vankan herran” johtaneen tehdasta. Viisikko pystyi ”estämään useita vallankumousyrityksiä kovin ottein jo aivan 1900-luvun alkuvuosina”, naisen muistettiin

esitelmöineen kriittisellä nuotilla (Huhtamäki 2013, 107–108; Nils Ittosen haastattelu; Pentti Suominen haastattelu).

Kuva teki vavahduttavan vaikutuksen Aatos Erkkoon, mutta hän ei ensiksi sanonut mitään. Kun seurue jatkoi matkaa salin perälle, lehdenomistaja pyysi Huhtamäkeä palaamaan kuvan ääreen kanssaan ja tihrustamaan toisena oikealla olevan miehen nimen. Se oli kirjoitettu kyrillisin aakkosin, mutta asiasta ei voinut erehtyä: ”William Sutcliffe.” Erkko tuijotti taulua ja kuiskasi: ”Hän on isoisäni.”

Huhtamäki pyysi seuruetta kerääntymään uudelleen kuvan ympärille ja paljasti jymyutiensensa. ”Šokki näytti todelliselta.” Kaupunginjohtaja veti sanojaan takaisin ja pyyteli anteeksi. Hän myös muistutti vieraita siitä, että kysymys oli historiasta eikä tästä päivästä. Lähtökahvit päättyivät vielä yhteen yllätykseen: kaupunginjohtaja ojensi Erkolle alkuperäisestä kuvasta kehystetyn seinätaulun. (Huhtamäki 2013, 108–110; Nils Ittosen haastattelu; Pentti Suominen haastattelu).

William Sutcliffe elää

Erkko oli liikuttunut symbolisesti väkevästä eleestä. Se ei ollut ihme, sillä museokäynnin pieni sattuma oli nostanut pintaan lehtisuvun Venäjä-suhteen koko historian. Valokuva

Kuva 5. Aatos Erkon äiti Violet Erkko oli syntynyt Riassa, mutta käynyt koulunsa 1900-luvun alun Moskovassa. Naista voidaan hyvin pitää yhdenlaisena Venäjän emigranttina. Päivälehtien arkisto.

näyttäytyi eräänlaisena puuttuvana renkaana, joka auttoi osaltaan selittämään Aatos Erkon Neuvostoliiton-politiikkaa, sitä, miksi lehdenomistaja oli keväällä 1980 tekemässä olympiadiplomatiata Moskovassa.

Sutcliffe-sukuhaara oli Aatos Erkolle niin merkityksellinen, että sen Venäjän vaiheita on syytä tarkastella lähemmin. William Sutcliffe oli taustaltaan englantilainen tekstiili-insinööri. Hän oli johtanut kutomotehdasta Lancashiressä, mistä britti-imperiumin kasvatti oli lähetetty toisen suurvallan vaikutuspiiriin Riikaan ja Tiflisiin (Tbilisi). Vuonna 1908 kekseliään herramiehen tie oli vienyt Moskovan kupeeseen, Ramenskojen kaupunkiin. Siellä Sutcliffe oli nimetty suuren, parhaimpina päivinään jopa 8 000-päisen Messrs P. Maljutin & Sonsin kutomotehtaan johtoon.

Kaksi vuotta Venäjän lokakuun vallankumouksen jälkeen William Sutcliffe oli paennut Suomen nuoreen tasavaltaan. Neuvosto-Venäjän pohjoinen rajanaapuri oli tuntunut luontevalta turvapaikalta, sillä maahan oli asettunut kaksikin hänen tyttärensä. (Blåfield 2014, 258–259; HS 16.9.1933; *Leading Personalities in Finland 1947*: Eljas Erkko; Svenska Pressen (SP) 27.2.1922).

William Sutcliffen siteet Suomeen vahvistuivat vuonna 1922, kun hänen Violet-tyttärensä avioitui Eljas Erkon kanssa. Siinä missä William oli pesunkestävä britti, Violetin identiteetti oli häilyvämpi. Nainen oli syntynyt heinäkuussa 1897 Riiaassa, mutta viettänyt tärkeimmät kouluvuotensa Moskovassa. Venäläisessä metropolissa varttunut Violet oli ehtinyt suorittaa kymmenen vuotta kestäneen ranskankielisen Sacré-Coeur -luostarikoulun. (HS 19.7.1990; Manninen & Salokangas 2009, 34–35).

Violetia voidaan pitää varsin tyypillisenä monikansallisen Venäjän imperiumin kasvattina. Lokakuun vallankumous vuonna 1917 ajoi maanpakoon miljoonia ihmisiä, joista kymmenet tuhannet muistuttivat Violetia. He olivat emigrantteja, jotka olivat vieraantuneet ja joutuneet maanpakoon monestakin maasta ja kulttuurista. Heidän omakuvansa kiinnittyi paremmin yhteiskunnalliseen säätyn kuin mihinkään määrättyyn kansallisvaltioon tai etniseen ryhmään (Mainio 2015, passim).

Violetin ja hänen perheensä identiteettiin Venäjä ja Neuvostoliitto olivat viiltäneet lähtemättömän arven, jäljen, joka selitti osaltaan Eljas Erkon jyrkkyyttä, mutta myös Aatos Erkon sovittelevaa suhdetta ensiksi Neuvostoliittoon ja myöhemmin uuteen Venäjään. Aatos Erkko teki isän- ja äidinmurhaa ammentamalla omakuvaansa vaikutteita juuri isoisiensä ja -äitiensä ajatusmaailmasta, arvoista ja historiasta. William Sutcliffen omin silmin todistama keisariallinen Venäjä ja punainen Neuvosto-Venäjä olivat tärkeitä palikoita tässä rakennustyössä.

Tämä oli ilmeistä ja läpinäkyvää lehdenomistajan olympiadiplomatiassa. Aatos Erkko tahtoi tasapainottaa idän ja lännen välejä, hieroa rauhaa, hakea tasapainoa. Hän oli valmis sovittelemaan Moskovan ja Washingtonin suhteita keväällä 1980, mutta myös monta kertaa tätä ennen ja tämän jälkeen. Juuri tämä liennytyksen ihanne selitti myös sitä, miksi Erkko oli tahtonut viedä lehtitalonsa lähemmäs Moskovaa. Suhteita itään voitiin ja piti rakentaa luontevimmiksi, vaikka toki aina niin, ettei yhteyksistä länteen tarvinnut tinkiä kohtuuttomasti. Aatos Erkolle tämä vaikea yhtälö oli mahdollinen: hän saattoi samaan aikaan kuunnella ”kotiryssiä” herkällä korvalla ja olla ”Suomen amerikkalaisin mies”, CIA:n huipputiedottaja (Mainio 2018, 306–308, 367–370).

Erkko oli sotalapsi, joka oli kokenut Helsingin pommitukset henkilökohtaisesti. Kuulaat kuutamoyöt tekivät hänet aina levottomaksi. Ne toivat lehdenomistajan mieleen Neuvostoliiton pommikoneet, räjähdyskset ja tulipalot. Ne tukeutuivat uniin painajaisina. Helmikuussa

1944 Erkko oli lähetetty pois Helsingistä turvallisempaan paikkaan, Tukholmaan, josta nuori poika ei olisi halunnut koskaan palata Suomeen ja vanhempiensa kotiin.

Neuvostoliiton ja sodan pelko selittivät Erkon diplomaattisia siirtoja ja poliittisia kantoja hyvin pitkälle. 1980-luvun alkupuoliskolla hän koki ydinsodan mahdollisuuden painostavana, akuuttina ja todellisena uhkana. Hän oli pessimisti, joka pelkäsi aina pahinta vaihtoehtoa. Hänelle oli selvää, että olympiaboikotti saattoi olla ratkaiseva askel matkalla kohti suurvaltasuhteiden täydellistä välirikkoa, maailmanloppua (Blåfield 2014, 174–176; Mainio 2018, 216–217, 306–308, 367–370).

Jäähvyäisiä ja johtopäätöksiä

Kun Ramenskojen kutomovierailu oli päättynyt, Aatos Erkko kääntyi Martti Huhtamäen puoleen ja tahtoi kertoa lisää: kaupunginjohtajan lahjoittama valokuva oli hänen toinen vedoksensa samasta negatiivista. Erkkojen perhealbumissa olevasta valokuvasta hän ei kuitenkaan ollut saanut selville, keitä kuva esitti. Kuva oli aina tehnyt häneen väkevän vaikutuksen semminkin, kun samaisella aukeamalla oli toinenkin valokuva Ramenskojesta. Se esitti Erkon äitiä kävelemässä seitsemänvuotiaana kutomorakennuksen seinän viertä (Huhtamäki 2013, 109–110; Nils Ittosen haastattelu).

Tunneryöpyyn keskellä seurue miltei myöhästyi Erkon isännöimiltä jäähvyäisillallisilta. Kun viisikko pääsi Ramenskojenesta takaisin ”Natikkaan”, hotelli Nationaliin, kirjeenvaihtaja Suominen pelkäsi olevansa pulassa. Lehdenomistaja vaali tiukasti oikeaoppista pukutumista eikä sallinut poikkeuksia. Suominen oli sonnustautunut arkiseen päiväpukuunsa, mutta illallisilla olisi pitänyt olla tumma puku. Erkon tarkka silmä havaitsi uhkaavan tyylikon. Hän ei kuitenkaan takertunut ongelmaan vaan myönsi seurueen olevan pahasti myöhässä vain hänen itsensä takia. Erkko lupasi selittää etikettivirheen Suomisen puolesta (Pentti Suomisen haastattelu). Selitystä ei kuitenkaan lopulta tarvittu, sillä joku oli saanut puhelun läpi Suomisen vaimolle. Vaikka nainen ei puhunut venäjää, hän ymmärsi soittajan pääviestin: Pentti, tšornyi kostjum, gostinitsa National.

Illallisilla ravintola Prahassa piti olla plaseeraus ja ruokalistas. Ne olivat venäläisille vierasta tapakulttuuria, mutta Erkko halusi pitää kiinni molemmista. Kaiken huipuksi hän tahtoi väen väkisin tehdä istumajärjestyksen, jossa edellisenä päivänä tavattu olympialaisten järjestelytoimikunnan puheenjohtaja, varapääministeri Ignati Novikov oli sijoitettu häntä vastapäätä kunniapaikalle. Normaalisti se olisi ollut luonnollinen, hyvien tapojen mukainen ratkaisu, mutta ei tällä kertaa. Kaikki tiesivät, ettei kunniavieras ollut edes tulossa (Pentti Suomisen haastattelu).

Illallisten aluksi siemailtiin alkucocktaileja. Neuvostoliitossa ei tunnettu tällaista juomatapaa, minkä takia osa vieraista vitsaili lämpimikseen, ”miksei heitetä vodkaa pöydässä”. Tunnelma poreili iloisena, mutta kuin salamaniskusta se muuttui jännittyneeksi: levisi huhu, että Novikov oli sittenkin tulossa. Jos Erkko jotain vihasi, niin yllätyksiä. Kaikki piti aina ”masinoida” viimeistä piirtoa myöten etukäteen. ”Tämän piti olla selvä. Miten tämä voi olla näin”, raivostuneen lehdenomistajan kuultiin puhisevan, ennen kuin uutinen saatiin varmistettua ankaksi (Pentti Suomisen haastattelu).

Varapääministerin poisjäänti oli paha pettymys Erkolle. Se oli poliittinen viesti ja näpätys, jonka Neuvostoliitto tahtoi antaa. Kremlin asioihin sotkeutuminen ei ollut riskitöntä, vaan siinä saattoi polttaa sormensa varsinkin silloin, jos ei kyennyt lyömään pöytään kyllin realistista ja houkuttelevaa kompromissia.

Matkan jälkeen kirjeenvaihtaja Suominen teki yhteenvedon todistamistaan keskusteluista. Yleensä niissä oli käsitelty olympialaisia, mutta monien neuvottelujen anti oli jäänyt ”aika turhaksi” (Pentti Suomisen haastattelu). Matkan jälkeen HS:n toimituksessa oli tarkistettava myös pääkirjoituslinjaa. Uudessa tilanteessa lehti kirjoitti lähinnä siitä, olisiko mahdollista, että Helsinki järjestäisi ”liennytyksen kisat” joko vuonna 1988 tai 1992 (HS 27.5.1980; HS 10.6.1980).

Vaikka Erkon olympiadiplomatia Moskovassa päättyi mollivoittoisesti, lehdenomistaja koki onnistuneensa edistämään tärkeintä tavoitettaan: ”Voimme todeta, että olympiaboikotti epäonnistui, kisat pidetään”, kirjoitti kansalainen Aatos Erkko lehensä palstoilla palattuaan Neuvostoliitosta Helsinkiin. Erkko oli tyytyväinen, etteivät amerikkalaiset kyenneet estämään Moskovan kisoja. Hänen mielestään Suomella oli jatkossakin ”tärkeä tehtävä olympialiikkeen tulevaisuuden pelastamisessa” ja ”liennytykselle otollisen ilmapiirin” luomisessa (HS 28.5.1980).

Erkon olympiadiplomatian, eräänlaisen ”Helsingin–Washingtonin–Moskovan-kolmioloikan” alkuperäinen idea jäi itämään Washingtonin poliittisen eliitin mieliin. Heinäkuussa 1980 Yhdysvaltain suurlähetystö tunnusteli, voisiko Helsinki sittenkin toimia olympiakisojen isäntäkaupunkina. Aloitteella oli tarkoitus sotkea pakkaa vielä yhden kerran ja häiritä Moskovan kisoja, mutta enää se ei onnistunut. Presidentti Kekkonen ei jaksanut innostua ideasta vaan muistutti amerikkalaisia hankkeen aikataulullisesta epärealistisuudesta (Lähteenkorva & Pekkarinen 1999).

Yhteenvetona sopii lainata pitkän linjan diplomaattia, ministeri Jaakko Iloniemiä: hän on kuvannut Aatos Erkköä sattuvasti ”yksityiseksi valtiomieheksi” (Karén 2018, 7). Moskovan olympiadiplomatiassa tulevat esiin Erkon poikkeuksellisen laajat kansainväliset yhteydet, mutta myös niiden rajat. Erkko ei kyennyt tuomaan olympiakisoja Helsinkiin eikä kääntämään kylmän sodan suuntaa niin, että supervallat olisivat voineet osallistua yhdessä olympiakisoihin.

Erkon Moskovan suhteiden näkökulmasta matka oli kuitenkin lopullinen läpimurto. Erkko todisti Neuvostoliiton edustajille kansainvälisen politiikan kriisin hetkellä, että hänellä oli halua toimia sovittelijana idän ja lännen välillä. Hänen lehensä ei enää ollut 1950-lukulaisen antikommunismien museo sen enempää kuin hän itse Eljas-isänsä kopio. Hän oli uuden polven lehti-Erkko, joka oli tahtonut ja onnistunut rakentamaan luontevat, toimivat yhteydet Moskovaan.

Aatos Erkko oli valmis kuuntelemaan Moskovan mielipidettä hyvin tarkalla korvalla, jopa niin tarkalla, etteivät hänen oman lehensä toimittajat sitä aina sulattaneet vaan pistivät vastaan aktiivisesti ja passiivisesti. Asetelmasta seurasi se, etteivät esimerkiksi Erkon ja HS:n vastaavan päätoimittajan Heikki Tikkasen yhteenotot olleet 1980-luvun mittaan mitenkään harvinaisia.

Vaikka idänpolitiikan tulkintaerot varjostivat Ludviginkadun elämää, lehtitalon ulkopuolella niistä ei tiedetty juuri mitään. Näin asia oli myös 1990-luvun jälkipuoliskolla ja 2000-luvun alussa, jolloin Erkko tahtoi toimia yksityisenä valtiomiehenä ja diplomaattina uuden Venäjän ja Yhdysvaltain välillä. Lehdenomistaja yritti tosissaan sovitella ja rakentaa yhteistyön siltaa, muttei onnistunut vakuuttamaan amerikkalaisia sotilasliitto Naton itälääjentyksen vaarallisuudesta.

Viitteet

1 Olympialaiset ja niiden aiheuttama poliittinen peli on synnyttänyt suuren määrän myös kansainvälistä tutkimuskirjallisuutta. Englanninkielisen maailman puolelta esiin voidaan nostaa esimerkiksi Jenifer Parksin *The Olympic Games, the Soviet Sports Bureaucracy, and the Cold War* (Parks 2017) ja Christopher R. Hillin *Olympic Politics* (Hill 1992). Venäjällä taas on julkaistu erinomaisen tasokas lähdekokoelma Moskovan olympialaisista: *Pjat kolets pod kremlevskimi zvezdami* (2011).

Lähteet

Arkistolähteet

- Olli Kivisen haastattelu 13.11.2009, 14, haastattelija Isto Mikkonen, Päivälehdien arkisto (PA).
- Pentti Suomisen haastattelu 6.5.2011, 9–10, haastattelija Arto Astikainen, PA.
- Nils Ittosen haastattelu 12.12.2018, haastattelija Alekski Mainio, Alekski Mainion kotiarkisto (AM), Helsinki, Kallio.
- Aatos Erkon päiväämätön kirje Urho Kekkoselle, Pienimuotoista olympia-asiaa, kirjeenvaihto 1/114, Urho Kekkonen arkisto (UKA).
- Maarit Tyrkön puhelinpäiväkirja X, 20.–27.1.1980, 11.3.1980, 4.5.1980, Maarit Tyrkön kotiarkisto, Helsinki, Töölö.
- Tuomisen päiväkirja 21.1.1980, Salaisuuksien vartija: Lehtiä valtioshteeri Matti Tuomisen päiväkirjasta 1972–1985, toimittanut Juhani Suomi. Turku: Turun yliopisto.
- Suomen Moskovan-suurlähetystön kevään 1980 raportit, 67 C Moskova 1980, Ulkoasiainministeriön arkisto (UM).
- Kekkonen kirje Erkolle 3.5.1980, kirjeenvaihto 1/114, UKA.
- Erkon päiväämätön kirje Kekkoselle ja siinä olevat merkinnät, kirjeenvaihto 1/114, UKA.
- Kekkonen päiväkirja 9.5.1980, Urho Kekkonen päiväkirja: IV osa: 1975–1981, toimittanut Juhani Suomi. Helsinki: Otava.
- Jaakko Iloniemen sähköpostihaastattelu 5.–6.12.2018, haastattelija Alekski Mainio, AM.
- Agent of Soviets Tried to Thwart Olympic Boycott, *Washington Post*, 9 January 1983, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP90-00806R000100010035-1.pdf>, The Central Intelligence Agency's Freedom of Information Act Electronic Reading Room (The CIA FOIA).
- USSR: Olympic Games Preparations, A Confidential Memorandum for the President, 9 January 1980, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0003387227.pdf, The CIA FOIA.
- Impact of Economic Denial Measures on the USSR, A Secret Intelligence Assessment, 14 January 1980, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP08S01350R000100160001-9.pdf>, The CIA FOIA.
- Leonid Laakson, Aleksander Borodavkinin ja Kimmo Kallosen haastattelu 20.11.2018, haastattelija Alekski Mainio, AM.
- Reetta Meriläisen ja Alekski Mainion 28.1.2019 Päivälehdien arkistolla käymä taustakeskustelu.
- Leading Personalities in Finland 1947: Eljas Erko, Foreign Office (FO) 371/65936, The National Archives (TNA).
- Pjat kolets pod kremlevskimi zvezdami: Dokumentalnaja hronika Olimpiady-80 v Moskve (2011). Moskva: Meždunarodnyi fond "Demokratija".

Sanomalehdet

- 60 år fyller i dag (1922), 60 år fyller i dag ingenjör William Sutcliffe. – *Svenska Pressen* 27.2.1922.
Erkko, Aatos (1980), Päätoimittajalle. – *Helsingin Sanomat* 28.5.1980.
Helsingin kisakysymys (1980), Helsingin kisakysymys tutkittava nopeasti. – *Helsingin Sanomat* 10.6.1980 [pääkirjoitus].
Insinööri William (1933), Insinööri William Sutcliffe kuollut. – *Helsingin Sanomat* 16.9.1933 [muistokirjoitus].
Luukka, Teemu (2014), Tuntematon taustavaikuttaja Nils Ittonen vaalii Erkon perintöä. – *Helsingin Sanomat* 27.1.2014.
NL vie (1979), NL vie yhä lisää joukkoja Afganistaniin. – *Helsingin Sanomat* 27.12.1979.
Olympialiike (1980), Olympialiike sai ainakin pistevoiton. – *Helsingin Sanomat* 27.5.1980 [pääkirjoitus].
Olympiakisat (1980), Olympiakisat irti kansainvälisistä kiistakysymyksistä. – *Helsingin Sanomat* 28.4.1980, pääkirjoitus.
Rouva Violet Erkko (1990), Rouva Violet Erkko. – *Helsingin Sanomat* 19.7.1990 [muistokirjoitus].
Suominen, Pentti (1980), Kabulissa kysellään yhä operaation syitä. – *Helsingin Sanomat* 11.1.1980.
Suominen, Pentti (1980), Kabul elää kuin rautakahleessa, Neuvostojoukot ovat vetäytyneet kaupunkia ympäröiville vuorille. – *Helsingin Sanomat* 10.1.1980.
Suurpolitiikan taka-askelet (1980), Suurpolitiikan taka-askelet. – *Helsingin Sanomat* 8.1.1980 [pääkirjoitus]. Katso taustaksi myös: Afganistanin heijastukset. – *Helsingin Sanomat* 3.1.1980 [pääkirjoitus].
Tulenarkaa (1979), Tulenarkaa. – *Helsingin Sanomat* 29.12.1979 [pääkirjoitus].
Vallankaappaus (1979), Vallankaappaus Kabulissa. – *Helsingin Sanomat* 28.12.1979.

Kirjallisuus

- Blåfield, Antti (2014), *Loistavat Erkot: Patruunat ja heidän päätoimittajansa*. Helsinki: Otava.
Fields, Marek (2015), *Reinforcing Finland's Attachment to the West: British and American Propaganda and Cultural Diplomacy in Finland: 1944–1962*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.
Hill, Christopher R. (1992), *Olympic Politics*. Manchester: Manchester University Press.
Huhtamäki, Martti (2013), *Mara puhuu omiaan*. Helsinki: WSOY.
Jensen-Eriksen, Niklas & Kuorelahti, Elina (2017), *Suuri affääri: Helsingin Sanomien yrityshistoria 1889–2016*. Helsinki: Siltala.
Parks, Jenifer (2017), *The Olympic Games, the Soviet Sports Bureaucracy, and the Cold War: Red Sport, Red Tape*. Lanham: Lexington Books.
Karén, Lauri (2018), *Aatos Erkko: Yksityinen valtiomies*. Helsinki: Otava.
Klemola, Pertti (1981), *Helsingin Sanomat: Sananvapauden monopoli*. Helsinki: Otava.
Lähteenkorva, Pekka & Pekkarinen, Jussi (1999), Helsingin kesäolympialaiset 1980: Aatos Erkon ja Urho Kekkosen unelma kesti vain pari viikkoa. – *Suomen Kuvalehti* 1999:17.
Mainio, Aleks (2018), *Erkon kylmä sota: Helsingin Sanomat Moskovan varjossa*. Helsinki: Siltala.
Mainio, Aleks (2015) *Terroristien pesä: Suomi ja taistelu Venäjältä 1918–1939*. Helsinki: Siltala.
Manninen, Ohto & Salokangas, Raimo (2009), *Eljas Erkko: Vaikenematon valtionmahti*. Helsinki: WSOY.
Mansala, Arto (2015), *Kohti kaaoksen pitkää yötä: kolme kautta Moskovassa*. Helsinki: WSOY.
Pelttari, Hannu (2018), *Kekkonen kisat: Urho Kekkonen ja urheilu*. Helsinki: Kirjapaja.
Suomi, Juhani (2000), *Umpeutuva latu: Kekkonen 1976–1981*. Helsinki: Otava.
Tyrkkö, Maarit (2016), *Presidentti ja toimittaja*. Helsinki: WSOY.
Virtapohja, Kalle (2018), *Kekkonen urheilumiehenä: Kilpakenttien Känästä Suomen presidentiksi*. Jyväskylä: Docendo.